

УВАЙС ҚАРОНИЙ

*Онага эҳтиром кўрсатганга
пайғамбарнинг хирқаси насиб бўлгуси.*

Ривоят қилинишича, Увайс Қароний Яманда одамларнинг туясини боқиб тирикчилик ўтказар эди. Мусулмон бўлгандан кейин Мадинага келиб, Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламни зиёрат қилишни хоҳлади. Лекин кексайиб қолган онасига қарайдиган ҳеч ким йўқ эди.

Ўғлининг истагини англаган она унга Мадинага боришга, у ерда Расулуллоҳни тополмаса, келишларини кутмасдан қайтиш шарти билан рухсат беради. Ҳазрати Увайс Мадинага борганида Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламни уйларида тополмайди. Қаттиқ ғамга ботиб Яманга қайтади. Бир қанча вақтдан кейин Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам қайтиб келиб, Ойша розияллоху анҳодан уйга биров келган-келмаганини сўрайдилар. Ойша онамиз Қарон мамлакатидан Увайс деган бир зот келганини ва у кетганидан кейин уйда шундай иффор пайдо бўлганини айтадилар.

Ҳабибимиз соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этмасларидан сал олдин хирқаларини ечиб, ҳазрати Умар ва Али розияллоҳу анҳумоларга берадилар, Мадинагача келиб учрашолмай кетган Увайс Қаронийга топширишни васият қиладилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни кўролмасдан қишлоғига қайтгани учун ғамга ботган Увайс кўп ўтмай онасидан ажраб қолади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вафотларидан кейин ҳазрати Али ва Умар розияллоҳу анҳумолар васиятни бажариш учун Увайсни қидиришга тушадилар.

Ниҳоят икки улуғ саҳоба Увайс қаерда яшашидан хабар топишади. Уни намоз ўқиётганида учратишади. Намозни битириб, салом бергач, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу ўринларидан туриб, Увайсга салом берадилар ва исмини сўрайдилар.

– Абдуллоҳ, яъни Аллоҳнинг қули! – дея жавоб қилади Увайс.

– Ҳаммамиз Аллоҳнинг бандаларимиз, ҳақиқий исмингиз нима?

Увайс Қароний ҳазратлари исмини айтади. Шунда ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу:

– Сизга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саломи бор. Сизга муборак хирқаларини юбордилар ва «Буни кийсин, умматимни дуо қилсин!» дея васият қилдилар, – дейдилар.

Бу ҳолдан ҳайратга тушган Увайс шундай жавоб қайтаради:

– Эй, Умар! Мен заиф, ожиз ва гуноҳкор бир бандаман. Бу васият бошқа бировга аталган бўлмасин?

– Йўк, – дейдилар ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу. –

Эй, Увайс, биз қидираётган киши сизсиз. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сизнинг шакл-шамоилингиз ва сифатингизни таърифлаганлар.

Шундан кейин севинчидан тили сўзга келмаган Увайс кўз ёшлари шашқатор оқиб, хирқаи шарифни эҳтиром билан қабул қилиб олади ва ўпиб, ҳидлаб, юз-кўзларига суртади.

ХАЛИЛ

ИСТАНБУЛ, 2015 ЙИЛ

Ҳар бир кишининг ўлими ўзининг рангида бўлади...

Қабристонда учрашганимиздан кейин нуқул ўша ёши улуг кишини излайдиган бўлиб қолдим. Бир жойдан чиқиб келади дея безовталанаман, лекин негадир келмаслигини ўйлаб кўпроқ безовта бўламан. Келишидан чўчийман, келмаслигидан эса қўрқаман.

Ўша куни қаттиқ чарчагандим. Бир неча соат қабртошлар орасида, жазирама қуёш остида ишлаб, қайдлар ёздим, фотосуратлар олдим. Вақт қандай ўтганини билмабман ҳам. Бир пайт кўз олдим қоронғилашди. Иссиқдан бўлса керак деган ўй ўтди кўнглимдан. Тин олиш учун дарахтлар тизилган тор йўлдан, қабрлар орасидан юра бошладим. Аслида соя жой излаётгандим, негадир ёлғиз қолгим ҳам келди.

Бир-икки қадам қўйгандим, гандираклаб кетдим. Кечаси кўп ухламайман, кундузлари эса бу ерда, қуёш тиғида ишлайман. Бу ишга оддий иш деб қарамаяпман. Нуқул

шундай бўлади ўзи. Қайси ишга қўл урсам, унга боғланиб қоламан.

Бу қабристон мени биринчи кунданок таъсирлантирди. Ҳар куни кечгача шунча ўликнинг орасида кезиш ўлимдан бошқа нарсани ўйламаслик дегани, мен эса отам ўлган кундан бери ўлимдан қаттиқ кўрқаман. Ўликлардан эмас, ўлимдан кўрқаман. Балки сиз учун бемаъни туюлар, эҳтимол сафсата дея ўйларсиз, лекин ўлим мени қаттиқ кўрқитади. Ўлгандан кейин нима бўлишини билмаслик, ўлимдан ва ундан кейинидан беҳабарлик... Шунча кўрқсам-да, қабртошлар орасида иш қиляпман. Бу кўрқув қабристонда бунча вақт юрганимдан кейин кучайдими ёки олдиндан шунақамиди, билмайман.

Гандираклар, бир қабртошга суяндим. Ўзимни зўрға тутиб қолдим десам тўғрироқ бўлар. Бир муддат кўзларимни очолмадим, совуқ терга ботгандекман. Қийналиб юравердим. Ям-яшил ўтлар кўзимга кулранг бўлиб кўринди.

Оғир қадамлар билан масжид эшигигача келдим ва амаллаб ичкарига кирдим. Шундоқ кираверишда ўтириб қолдим. Кўзларимни юмсам, худди дунё тескари айланаётгандек, ҳамма нарса орқага қараб кетаётгандек. Очганимда эса барчаси яна аввалгидек. Лекин кўзларимни очгим ҳам келмади. Устимда қандайдир оғирлик бор, нимадир мени ухлашга мажбурлаётганга ўхшайди. Қабоқларимдаги оғирликни бутун жисмим билан ҳис қиляпман. Фируза рангли деворлар босиб қоладигандек туюляпти. Чўккалаб олганман, беихтиёр бошим олдинга эгилиб кетяпти. Уйқу бунчалар ширин нарса бўлмаса, қанчалар хоҳлаяпман ухлашни! Кўзларимни очолмаяпман, оёқ-қўлимни қимирлатолмаяпман. Кўзларим юмук бўлса-да, ҳамма нарсани кўриб турибман. Нимагадир кўз ўнгимдан нукул отам ўтяпти. Вафот этгандан бери қа-

чон кўзларимни юмсам, уни кўраман. Кулимсираяптими, йиғлаяптими, билиб бўлмайди.

Борган сари жисмим оғирлашди, овозлар буткул ўчди. Ёқимли шабада юзимни сийпалаяпти. Секин нафас ола бошладим. Борган сари бошим олдинга эгиляпти, бутун вужудимни уйқу деган тилсим ўраб оляпти. Зулмат ичра отамни кўряпман, у йиғлаяпти...

Бир пайт ўзимга келдим. Бошим саждада, оёқларимни сезмаяпман. Ёноқларим ловуллаяпти, ичим титраяпти гўё. Юзимни кўролмасам-да, заъфарон тусга кирганини ҳис қиляпман. Йиғлаяпман...

Бир туш кўрибман. Йўқ, оддий эмас, даҳшатли туш эди бу. Тушимда ўлаётган эканман. Одамзод ўз ўлимини кўриши мумкинми? Билмайман, лекин илк бор бунчалар ҳақиқатга яқин туш кўрдим. Нотаниш кишилар мени оппоқ мато билан кафанлаб, қабрга қўйишди. Ҳатто жисмимнинг совуқлигини ҳам ҳис қилдим. Кўрқдим, жуда кўрқдим. Мен ҳеч қачон юзини кўрмаган кишилар мени бошқа қабр ёхуд одам бўлмаган қияликда ёлғиз дарахтнинг тагига кўмяпти. Мени яхши кўрадиганлар йўқми? Яқинларим, танишларим қаерда?.. Йўқ, ҳеч бири йўқ. Мени ўша ерда қолдириб кетишди. Сўнг фақат зулмат, қоронғилик... Фақатгина овозлар эшитиляпти. Бир-бирига аралашиб кетган овозлар. Бир пайт қулоғимга таниш товуш чалинди. Отамнинг овози! Нима деётганини тушунмаяпман, лекин овози эшитиляпти. Кўрганларимнинг бори шу. Кейин уйғониб кетдим.

Кўзимни очсам, бутун баданим жиққа терга ботибди. Ўзимга келиш учун кўзларимни очиб-юмяпман, бироқ юмганимдан кейин яна ўша нарсаларни кўришдан қўрқаяпман.

Бошимни аранг кўтардим. Қўлларимни бир неча бор юзимга суртдим. Кетма-кет ва тинимсиз бисмиллоҳни такрорлардим. Умримда бунчалик кўрққанганимни эслолмайман.

Ўзимни мажбурлаб ўтирган жойимдан қўзғалдим. Оёқларим танамни аранг кўтариб турибди. Ташқарига чиқиб юзимни ювиб, ўзимга келмоқчи бўлдим. Оғир қадамлар билан юра бошладим. Бир неча одим юргандим, қоқилиб кетдим. Сал қолса йиқилиб тушардим, бир қўл мени маҳкам ушлаб қолди. Бошимни буриб, яна ўша мўйсафидни кўрдим. Хоҳламайгина қўлимни тортдим. Ўзи кўрқиб турибман, бу одам қаердан пайдо бўлди? Мени баттар кўрқитиб юборди.

– Нима бўлди, ўғлим? Рангингда ранг қолмабди.

Индамадим. Шунчаки юзига қараб қўйдим ва юра бошладим. Масжиддан чиқиб, шундоқ ўнг томондаги эски ёғоч ўриндиққа чўкдим. Мўйсафид ҳам келиб ёнимга ўтирди. Анчагача гапирмасдан ўтирдим. Миямда бир неча саволлар ғужғон ўйнаяпти, ўйларимни кўрқув чирмаб олган. Ёнимдаги одамга қарадим. Негадир унга нисбатан юрагимда ишонч бор.

– Амаки, – дедим ўйлаб ўтирмай. Шу лаҳзаларда дунёда бир мен, бир шу мўйсафид қолгандек: – Ўлимдан кўрқасизми?

Кўзларимга тикилиб қолди. Сўнг қўлини ўнг қўлимнинг устига қўйди. Оппоқ бармоқлари қўлимга текканида юрагимга хотиржамлик ингандек бўлди.

– Ўлим кўрқиладиган нарса эмас, ўғлим. Одам нега ўлимдан кўрқсин?

– Якун бўлгани, йўқлик, мавҳумлик бўлгани учун кўрқмайдими?

– Ўлим якун ҳам, йўқ бўлиш ҳам дегани эмас-ку. Аслида сен билмайдиган нарса ҳам эмас. Атрофингга қара, ҳамма жой қабр, ҳар жой ўлим. Одамзоднинг кўзи ҳар лаҳза ўлимга тушади, лекин уни кўришни хоҳламайди. Ўлимни эслагиси келмайди. Нега ўлимдан кўрқайин? Ўз ўлимимни ҳар доим ёнимда кўтариб юраман.

Гапларига унча тушунмадим. Атрофимга қарадим, ҳа, ҳамма жой ўлим билан тўлган. Балки улар ҳам менга ўхшаб ўлимдан кўрқишган, ўлимни тушунишга қийналишгандир?.. Мана, ҳаммаси ўлди. Бироқ ўлимни ўзи билан олиб юриш нима дегани?..

– Ўғлим, ўлимни эслаш яхши. Лекин ўлимдан кўрқишнинг маъноси йўқ. Зеро, яшаш ўлишдан кўра қийин. Биз бу дунёда сургунда яшаётган ғариб мусофирга ўхшаймиз. Бу ер бизнинг ватанимиз эмас. Бу ер бизнинг маконимиз, лекин мақомимиз эмас. Бу дунёга ошиқ бўлганлар ўлимни йўқ бўлиш деб билади, ўлим улар учун якун бўлади. Бироқ бу дунёни истамаганлар, унинг олтин рангидаги оддий чакмоқтошлигини билганлар, ўлимни ғурбатдан манзилга қайтиш деб ҳисоблаганлар учун ўлим якун бўлмайди. Қай бирига ишонганингни ўзинг билиб олавер. Шуни билки, сен қандай яшасанг, ўлим сенга шундай келади. Шуни ҳам унутмаки, ҳар бир кишининг ўлими ўзининг рангида бўлади...

Ортиқча гапирмадим. Бу кекса одамга ҳеч бир сабабсиз ишондим. Исми нимайди? Ҳа, эсладим, Маҳмуд амаки. У билан гаплашиш менга хотиржамлик бағишлайди.

Яна олдимга келадими? Уни яна бир бор кўраманми? «Ҳар бир кишининг ўлими ўзининг рангида бўлади» нима дегани?..

ТРАБЗОН, 1521 ЙИЛ

ЯХЁ АФАНДИ

Яримни бутун қиласан, бутунни тўлдирасан...

Яхё энди йигирма ёшли йигит. У бошқача, тенгдошларига ўхшамайди, хатти-ҳаракатлари уларникидай эмас. Трабзон тоғидан топган ғорида соатлаб фикр юритади, ичидаги нафсни ўлдириш учун ўзини қийнайди. Кам ухлайди, кам гапиреди. Узун тунлар ухламай ибодат қилганидан кўзлари киртайиб қоляпти, бироқ ҳар қанча чарчасадан, воз кечмаяпти. Аксарият кунларини рўзадорликда ўтказади. Зеро, меъдаси оч бўлганнинг кўнгли тўқ бўлишини билади. Аллоҳга элтадиган бир йўл топиш учун кўз ёш тўкади.

Кўпинча узоқларга тикилиб қолади, юрагидагиларни дов-дарахтларга, тоғу тошларга сўзлаб беради. Ўша нуроний кишини, Хизрни қачон изласа, ёнида пайдо бўлади. Унга ҳеч савол бермайди, фақат тинглайди. Бу ҳақда ҳеч кимга айтмади, сирни фош этмади, билганини билдирмади.

Энди у зотни устоз деб атаяпти, бу водийда нимаики бўлса,
ундан ўрганияпти.

Кунларнинг бирида ўша горда ўзгача бир ҳолатда,
ёлғизликка кўмилганча дуо қилиб йиғлади.

Шу овлоқ, хилват жойда қўлларини кўкка кўтарганча нола
қилди. Зеро, дуо ёлғиз эмаслигини билиш, кимсасизликни
луғатдан ўчириб ташлаш демакдир.

«Аллоҳим, Сен «Бўл!» дединг, мен бўлдим. Мен бор деб
билганларни ҳам, йўқ деб гумон қилганларни ҳам сен ярат-
гансан. Ҳозир Сендан «Топ!» дейишингни сўрамоқдаман.
Сен «Бўл» деганинда йўқдан бор бўлганидек, «Топ» де-
ганинда, албатта, топилмаслар ҳам топилгусидир. Дунё-
дан ҳеч нарса истамасман, ўз сиримни изларман. Бу дунёга
Сенга бандалик қилиш учун келдим, лекин менинг ҳеч
қандай вазифам йўқми? Шу тошчалик, шу сув, шу дарахт-
чалик вазифам йўқми?» дея йиғлади.

Бир пайт устози келиб ёнига ўтирди. Унинг ташрифлари-
дан ҳайратланмай қўйган, бироқ бу ҳақда ҳеч кимга оғиз
очмайди. Мажнунга айландими ёки мажзубга?.. Эҳтимол
акдан озаётгандир?.. Нима бўлса ҳам ўрганияпти устози-
дан, уни кўрганида кўзлари чақнаб кетади. У сўзлаганида
ҳамма нарса жим бўлиб қолади гўё.

Юзма-юз ўтиришди. Икки жисмда бир кўнгилдек
сукутнинг сирига қулоқ тутишди. Зеро, сукут қилган
сўзлайди, сўзлаган яширади. Сал кейин устози қўлини
Яҳёнинг тиззасига қўйди ва савол берди:

– Ўлик устунми, ўғлим, ёхуд тирикми?

Яҳё мулоҳаза қилди, ўйлади, аммо жавоб тополмади.
Балки одоб юзасидан бир оғиз сўз айтмагандир.

Устоз, – деди хижолат тортиб, – жавобини ўзингиз
айтсангиз.

– Одамзод дунёда илк бор нафас олганидан бошлаб жисм кемасини тарк этишга маҳкумдир. Яъни, бу кемага минган кунинг уни тарк этишга, туғилган кунингдаёқ ўлмоққа сўз бергансан. Инсон туғилганидан кейин албатта бир куни Азроил билан учрашади. Биров буни билади, шунга кўра яшайди, биров билса ҳам унутади.

Айримлар тириклигида ўлик бўлур, баъзилар эса ўлганида ҳам тирикдир. Кўнгли ўлик кишининг жисми тирик бўлсада, у ўлик ҳисобланур. Кўнгил сиридан воқиф киши эса гарчи ўлса ҳам, тирикдир. Шу боис ўлмоқ деганлари ҳар доим ҳам бир хил эмас. Бу оламда ўликдай яшаганлар нариги дунёда тирикдай кезиб юради. Сен-чи? Сен қай бирини хоҳлайсан?

Яхё ўйлаб ҳам ўтирмади, бошини қуйи солганча дарҳол жавоб қайтарди:

– Мен бу дунёдан ҳеч нарса талаб қилмайман. Лекин бу дунёдан қандай воз кечилишини ҳам билмайман...

– Янглишяпсан, – деди муршиди, – мақсад бу дунёдан воз кечмоқ эмас, балки уни билмоқ, унга муносиб баҳони бермоқдир. Агар бир заргар чақмоқтошни олтин қийматида сотиб олса, уни аҳмоқ дейдилар. Инсоннинг ҳам ҳолати мана шу заргарнинг ҳолатига ўхшайди, дунё чақмоқтош бўлгани ҳолда уни олтин деб ўйлайди ва умрини шу тош кўйида фидо қилиб, тугатади. Аслида ҳар бир матоҳга муносиб баҳони бериш даркор. Кўлингдан келса, бутун бошли дунёни қўлга кирит, ҳеч зарари йўқ. Лекин дунё сенинг биргина хужайрангни қўлга киритса, мана шу катта зарар бўлади.

– Бунга қандай эришиш мумкин, устоз?

– Ўлмасдан аввал ўлиш билан.

– Бу қандай бўлади?

– Дунё – карвонсарой, ҳар бир ўткинчи бу ерда бироз қолади, вақт ўтказди. Сенинг сиринг ҳам, бутун одамзоднинг сири ҳам шу карвонсаройда йўловчи бўлмоқдир. Карвонсаройга эгалик қилиш инсоннинг иши эмас, аммо ўзини карвонсаройчи деб ҳисоблайди. Энг кўп мана шу масалада адашади.

Қачонки, ҳар нарсани Аллоҳдан деб билсанг ва буни ёдда тутиб яшасанг, ўлмасдан олдин ўлган бўласан. Аввало ичингдаги душманни ўлдир. Нафсинг сенга очиқ-ошкора душман, уни албатта ўлдирмоғинг зарур. Сўнгра кибрни ўлдир. Ана шунда сен ҳам, дунё ҳам аслида Унинг учунлигини кўрасан. Ҳамма нарса У хоҳлагани учунгина бор. У дунёни сен учун яратган, сени дунё учун эмас.

Давр ўзгарди, шаҳзода Салим энди давлати олий усмонийнинг султони ва халқ уни «Явуз» деб атайти. Қиличидан куфр аҳли ҳалок бўлиб, тўрт томонга ислом муждаси етиб бормоқда. Энди куфрнинг қаршисида ислом кўшини бор. Мисрдан то Басрагача, Қуддусдан Маккагача, Табриздан Мадинагача ва яна қанчадан-қанча юртларда усмонийлар байроғи ҳилпираяпти, султон Салим «халифаи рўйи замин» унвонини олиб, мусулмонларнинг халифасига айланган.

Сулаймон ҳам улғайди. Шарқий Қораҳисордан кейин Болу вилоятига ҳоким бўлди, у ердан Кефегга* юборилди, сўнг отаси султон Салимга вакиллик қилиш учун пойтахт Истанбулга келди. Ундан кейин Сарухонга ҳоким этиб тайинланди. У давлати олий – усмонийнинг кўз қорачиғи, султон Салимнинг ягона шаҳзодаси.

* Кефе – Қримдаги Феодосия шаҳри

Вақт ўтяпти, ажал бир лаҳза ҳам кутиб тургани йўқ. Султонми, қулми, ҳамма ўлим билан юзлашади. Кимсан, султон Салим ҳам бу дунёдан бир чақа олмасдан, ёш вақтида жон қушини жисм қафасидан озод қилди. Унинг вафотидан халқ ғам-қайғуга чўмди, лекин начора...

Султоннинг ўлим хабарини эшитган Яҳёнинг кўзларидан шашқатор ёш оқди, юрак-бағри ўртанди. Султонни отасидек яхши кўрарди, ундан кўп яхшилик кўрганди.

Мудҳиш хабарни олганида ичидан нимадир узилгандай бўлди. Хуфтон намозидан кейин Қуръон ўқиб, султоннинг хақиға дуо қилди. Бир ҳафта давомида кечаю кундуз тўхтамасдан Қуръон ўқиб, бомдод намози вақтида хатмни тугатди. Султонни мағфират этишини сўраб Аллоҳга ёлворди.

Бир неча ой кейин пешин вақти уйининг эшиги тақиллади. Яҳё «Тинчлик бўлсин-да!» деган хаёлда эшикка йўналди. Энди у катта киши, қоп-қора узун соқолию тим қора кўзлари ёш дарвешни эслатади.

Эшикни очганида бўсағада турган нотаниш кишига кўзи тушди. Узун бўйли, қотмадан келган. Бу ерлик эмаслиги юз-кўзидан маълум, узоқ йўлдан келганга ўхшайди, ҳорғин ва бемадор кўринди.

Ҳалиги одам салом бергач, сўради:

– Яҳё афандининг хонадони шу ерми?

Яҳё унга таажжубланиб қаради. «Яҳё афанди» дедими? Қулоққа хуш ёқар экан.

– Ҳа, – деди. – Яҳё менман.

– Султонимиз Сулаймон салом йўлладилар, – деди ва хуржунидан бир мактуб чиқариб Яҳёга узатди: – Султонимиз буни сизга бериб юбордилар.

Яҳё номани олиб ичкарига кирди.

Чопар «Султон Сулаймон» деганида хаяжонланди, ниҳоятда севинди. Аввал ҳам Сулаймондан мактублар келган, лекин чопарнинг биринчи марта «Султон Сулаймон» деганини эшитди.

Яҳё хонага ўтиб, курсининг шундоқ рўпарасидаги лавҳ олдига ўтирди ва кўлидаги мактубни лавҳга қўйди. Бир муддат шунчаки тикилди, худди қоғозга тегинса, ёниб кетадигандек туюлди. Қалбига кулоқ тутди, ажабо, Сулаймон султон бўлгани учун уни аввалгидан кўпроқ яхши кўрадими энди? Агар шундай бўлса, бу – ёлгон севги. Ўзини тафтиш қилди. Йўқ, у султон Сулаймонни эмас, эмиқдоши Сулаймонни яхши кўради. Кўзлари чакнаб, мактубни очди. Бир бор ўқиди, кейин яна, қайта ва қайта ўқиди.

Мактуб «*Иниси Сулаймондан оғаси Яҳёга*» дея бошланган экан. Аёнки, Сулаймон султон бўлса-да, тавозедан узоқлашмабди, сўзини «султон» дея бошламабди, ўзини шунчаки ини деб атабди. Ҳали дунё титратадиган ҳукмдор бўлади, бироқ Яҳёни оғаси деб билади.

Яҳё яна бир бор севинди. Ҳа, таниди, бу султон Сулаймоннинг ёзуви.

«Иниси Сулаймондан оғаси Яҳёга салом ва дуо ила.

Бир онадан тугилган бўлмасак-да, кўнглимиз бир, умримиз бир, эмиқдош оғам! Ҳақ субҳонаҳу ва таолодан соғ-саломат ва офиятда бўлишингизни сўрайман. Сиз ҳақингиздаги хабарларни олиб, севинаман. Эшитдимки, Трабзон диёрида халқ сизни гоятда эҳтиром билан тилга олар эмиш. Илм иззатини либос қилиб эгнингизга кийибсиз. Илм дарё бўлса, уни бир қултумда ичишни ният қилибсиз. Муборак бўлсин!

Аллоҳ сизни илм дарёсига, бизни эса салтанат дарёсига ташлади. Шаҳарма-шаҳар, диёрма-диёр югуртирди. Ваҳоланки, Трабзон тоғларида от чоптириб, ўйин-кулги

қилган пайтларимизни кўп соғинаман. Қандай масрур онлар эди-я! Дунёнинг гамини билмасдик ва бу бизга ҳузур берарди. Зеро, билмоқ – жонга азоб. Энди эса елкамда улкан масъулият бор. Эту устухонимни тешаётгандек гўё. Жаннатмакон отам бу дунёдан кўчиб кетиб, барча юк менинг зиммамга тушди, ога. Ишонингки, бу юк остида эзиляпман.

Авваллари унча тушунмасдим, лекин энди султонлик гавгосининг залворини англаб боряпман. Бу юк юрагимни қанчалар ўртаса, шунчалар нафсимга лаззатли туюлади, ога. Қиличим қаршисида ҳеч қандай душман туролмайди, аммо нафсимга енгилишдан қўрқаман. Ўзимдан қўрқаман. Султон отам вафот этгач, қўлу қанотсиз қолдим. Қўлларимдан ушлайдиган, дардимни англайдиган, кўнгил лисонимни уқадиган ҳеч ким йўқ. Бундай пайтларда сарой ҳам торлик қилади, ога.

Эслийсизми, кичиклигимизда устозимиз Хайриддин афанди иккимизни ҳам қаршисига ўтиргизиб, «Икки ярим бир бўлади, бир бўлсангиз бутун бўласизлар» деганди. Бу гапни ҳеч қачон унутмадим, ога. Тогда от чоптириб юрганemizда бир гаройиб кишини кўрган эдик. Қўлларимизни устма-уст қўйиб, қўлларимиз айрилмаслигини тилаб дуо қилганди. Буни ҳам унутганим йўқ.

Хулласи калом, муродим улдирки, Аффифа онамни ҳам ўзингиз билан олиб пойтахтга келсангиз. Келсангизу мен инингизнинг ёнида турсангиз, қўли-қаноти бўлсангиз. Ўнқир-чўнқир йўлларда оёғи тойса, қўлидан ушлаб кўтариб қўйсангиз. Инингизга нафсининг ҳийлаларини билдирсангиз. Қолаверса, модомики, сиз илм талабидасиз, илм дарёси шу ерда, келиб қониб-қониб ичасиз. Яримни бутун қиласиз, бутунни тўлдирасиз.

Дуо, соғинч ва салом ила Сулаймон».

ХАЛИЛ

ИСТАНБУЛ, 2015 ЙИЛ

Исмларимиз қабртошга ёзиш учун қўйилгандек...

Туни билан уйқу келмади, бир сония ҳам ухламадим. Миямда фақат ўлим ҳақидаги фикрлар бор эди. Ҳақиқатан ҳам, ўлимдан кўрқиш керак эмасми? Ўлим кўрқиладиган нарса эмасми? Ўлим нима ўзи? Нима учун ўламиз?.. Хаёлимда шу ўйлар гужгон ўйнади, хоҳламасам-да, шуларни ўйламасдан туролмадим.

Аслида ухлаш учун эртароқ ётгандим. Ётоғим ёнидаги дераза очик, кўчадан ўтган машиналар чироғининг нури деворга тушади. Жуда иссиқ, тоқат қилиб бўлмайдиган даражада иссиқ. Ётган жойида терга ботади киши. Пاردани ўйнаётган енгил баҳор шабадасининг салқинлиги кифоя эмас. Ётоғимга узанганча шифтга қараб, бўшлиқни томоша қиляпман. Хаёлларим чигаллашиб кетди. Албатта бу чигаллик фақатгина эрталаб кўрган тушим билан боғлиқ эмас. Ўзи ўлишни ўйлашдан кўрқаман.

Онамни унчалик эслолмайман, кичкиналигимда дунёдан ўтиб кетган. Отамни онамнинг ёнига юборганимга эса икки йил бўлди. Умримда отамдан бошқа ўлик кўрмаганман. Отамнинг ўлигига қарагим келмаганди, лекин кўрмасдан ҳам туролмадим. Қўрқаман деб ўйлагандим, лекин ундай бўлмади. Худди ўрnidан туриб кетадиганга ўхшаганди. Аммо турмади, туролмади. Ўша ўша отам эди. Мен қўлидан ўпган, кўзларида ўзимни кўрган отам. Ухлаётгандек ётарди.

Ундан нима камайганди? Нима рўй бердики, ҳаракат қилолмайдиган, нафас ололмайдиган бўлиб қолганди? Ўлганини билмаганимда ухляпти, ҳадемай ўйғонади, туради, гаплашади деб ўйлаган бўлардим. Жисмидан ҳеч нарса камаймаганди. На бирор яра бор эди, бир томчи қони оқди. Ана ўшанда ўлим ҳам бир қоидалигини ва туғилишдек ўлим ҳам инсон учун бир мажбуриятлигини англадим. Буни аввал ҳам билардим-у, яхши тушунмаган эканман. Инсон ўлимни бирор яқини вафот этганида чинакамига тушуниб етади.

Мен ҳам отам ўлганида ўлимни англадим. Йўқ бўлганига ишонгим келмади. Ўлимнинг якун, охирилигига ишонгим келмади. Эътиқодим бунга йўл қўймади. Биз Аллоҳга имон келтирган кишилармиз ва ўлимнинг охир эмаслигини биламиз. Ҳа, мен ҳам билардим, инсоннинг иймони синалмай туриб тўкис бўлмас экан. «Ишондим» демок учун ҳам синалмоқ керак экан.

Ўша куни уни тупроқ остига ташлаб кетишни хоҳламадим. Бошида анча пайт туриб қолдим. Қўлимдан фақат дуо қилиш келди. Отам менга ўргатган дуоларни унинг ўзи учун ўқидим. Бир уюм тупроқни отамни қучгандай қучиб йиғладим. Сўнг... Сўнг бир ўзини ўша ерда қолдириб келдим. Юрак-бағрим ҳеч қачон ўша кунгидай ёнмаганди.

Бирок яшаш мана шу. Яшамоқ ёнмоқ дегани, синалмоқ, мажбур бўлмоқ дегани. Ўлган билан ўлолмаслик, унутмоқ дегани. Унутганинг учун уялмоқ дегани. Отамни ўша ерда қолдириб келганимдан кейин ҳар бир кунимни уялиб ўтказдим.

Отаси ўлгач киши ёлғиз қолади, ёрти бўлиб қолади. Фикримча, отаси ўлган кишидан кўра ёлғиз киши йўқ бу дунёда. Соясиз, сассиз, кимсасиз... Мажбуран яшайди. Отаси ўлган киши ҳаммадан кўпроқ ва тезроқ қарийди.

Ўша кундан кейин ҳамма нарсани унутдим-у, ўлимни бир лаҳза бўлсин хаёлимдан чиқаролмадим. Ўлимга нисбатан тушуниксиз кўрқув бор ичимда. Авваллари бундай кўрқмасдим. Отам мен учун ҳеч қачон ўлмайдигандек эди. Ҳозир отамнинг ёнида ўтказмаган ҳар бир дақиқам, ҳар сониям учун қаттиқ пушаймонман!

«Кошки» дейишни ҳеч хушламайман, лекин кошки ўртоқларим билан айланиб юргандан, ўйин-кулги қилгандан кўра отамнинг ёнида қолсам, кечкурунлари у билан ўтирсам, ишга бормасдан ёнида бўлсам эди. Энди бефойда. Одамзод қанчалик хоҳламаса-да, «кошки» дейишга мажбур.

Отам бу дунёдан ўтгач, уйимни алмаштирдим. Таниш кишилардан узоқроқ бўлгим келди. Икки хонали кичкина уйга кўчдим. Ўзим билан ҳеч қандай жиҳоз олиб келмадим. Уйнинг бир хонаси деярли бўм-бўш, иккинчи хонасида ҳам ишлаб, ҳам ухлай бошладим. Дераза ёнида ётогим, унинг рўпарасида, эшик ёнида иш столим ва китоб жавоним жойлашган. Ерда китоб-дафтарлар сочилиб ётади, деворда қайдларим ёпиштириладиган тахта. Шу холос.

Икки йил бирор ишни қабул қилмадим. Фақат ўқидим, андуҳимни китобларга кўмдим. Китоб қахрамонларининг

дардлари учун йиғладим. Ўз дардимни тушунтиришга кучим етмади. Ваҳоланки, ёзиш қўлидан келадиган кишилардек дардимни қоғозга тўкишни шунчалик хоҳладимки... Лекин қўлимдан келмади. Фақат ўқидим. Яхё афанди хонақосидаги бу ишни қабристон бўлгани учун қабул қилдим, шекилли. Ҳозир аниқ эслолмайман буни. Лекин менга бунчалик таъсир қилади деб ўйламагандим.

Ётоғимга чўзилганча шуларни ўйладим. Очиқ деразадан тушаётган ҳар бир нур мени отам билан боғлиқ ўзга бир даврга бошлайди. Хотираларим кўз олдимга келиб, ухлолмадим.

Ўзимни бундан ортиқ мажбурлай олмадим. Устимдаги енгил ёпинчиқни четга суриб, ётоғимдан кўзгалдим. Ётоқ ёнидаги пастак столнинг устидан кўзойнагимни олиб тақдим. Ётоқда бирпас ўтирдим. Бошимни чангалладим. Бошқа бир жойда, бошқа бир шаҳарда ва бошқа бир замонда ўзимни тасаввур қилдим. Буни қаттиқ хоҳладим. Аввалги замонда яшашни тасаввур қилишнинг ўзиёқ менга кифоя. Отамни ўйладим, ҳамма нарсани тасаввур қилиб кўрдим. Бўлмади...

Кейин бирданига ҳалиги кекса киши эсимга тушди. Нима учун йўлимдан чиққанди ўзи ва нега ҳамон менга дуч келяпти? Тўғриси, мени бироз чўчитяпти. Лекин Яхё афанди хонақоҳига бориш ва у ерда бўлиш менга чексиз хузур бағишляпти. Одам ўзини кўрқитган нарсаларга қизиқадику, менда ҳам худди шундай бўляпти. Қабристонда бир ўзим қолишдан кўрқаман, лекин у ерда қолгим келади. Ҳалиги кекса кишини, Маҳмуд амакини кўришни истайман.

Ўзимча аҳд қилдим. У киши билан танишаман, гаплашаман. Тўғрироғи, у кишини яқиндан таниб оламан. Сабабини билмайман, бироқ шуни хоҳляпман. Айтган гапларини мулоҳаза қилдим. «Ҳар бир кишининг ўлими ўзининг

рангида» деди. Бу билан нима демокчи бўлди? Ўлимнинг ҳам ранги бўларканми?..

Бу кеча ухлолмаслигим аниқ. Ётоғимдан турдим. Столча устидаги стаканда ярим қолган сувимни ичдим. Сўнг эшик ёнидаги иш столимга ўтиб, курсига ўтирдим. Мақсадим бошқа нарсаларни ўйлаш, бироз бўлса ҳам ўлим ҳақидаги ўйлардан халос бўлиш эди. Лекин бўлмади. Стол устидаги чироқни ёқдим. Очиқ қолган китобларни ёпдим. У ёқ-бу ёқда ярим қолган қайд қоғозларини қўлим билан четга сурдим. Фотоаппаратни қўлимга олиб, ўзим туширган фотосуратларни бирма-бир кўриб чиқдим.

Устига исмлар ёзилган аллақанча қабртош... Аллақанча киши тупроқ остида ётибди. Қизик, дунёда ўлик ётмаган бир қарич ер бормикан? Бўлмаса керак. Ўликлар тириклардан кўп, лекин тирик инсон дунёни ўзиники деб ўйлайди. Яъни биз улкан гафлатда яшаяпмиз. Ўлганларнинг ҳеч бири ўламан деб ўйламаган бўлса керак. Ваҳоланки, ота-боболаримиз тупроқ остида. Исмларимиз эса қабртошга ёзиш учун қўйилгандек...

Компьютеримнинг тугмасини босдим. Аслида бирор мақсадим йўқ эди, шунчаки ўзимни чалғитмоқчийдим, лекин бўлмади. Ҳамма нарса мени бир нуқтага бошлаётгандек гўё. Ярим соатча куймаланиб ўтирдим. Сўнг «Яҳё афанди» деб ёзиб, қидирувга бердим. Бир дунё мақола, бир қанча суратлар, ҳикоялар, маноқиблар...

Бир мақолага кўзим тушди. Яҳё афанди масжидига қирқ икки йил имом бўлган киши билан ўтказилган суҳбат экан. Эътиборимни тортди. Бир неча кундан бери мен ичида кезиб юрган жой билан боғлиқ бирор нима ўрганарман деган ўйда мақолани ўқишга киришдим. Кўп маълумотлар бор эди аслида, аммо қуйидаги сатрлар мени титратиб юборди:

«Яхё афанди масжиди»да иш фаолиятимни бошлаётганимда, мендан олдинги имом, ризалик Ҳожи Ёқуб афанди: «Домла, сизга бир нарсани айтаман, шуни бажарсангиз, кўп кароматларга гувоҳ бўласиз» деди. Кейин баъзи нарсаларни уқтирди: «Мана бу Яхё афанди ҳазратларининг ёғоч кавуши, бу эса сочиғи. Буларни шу ерда сақлашингиз керак. Сочиқни ҳафтада бир марта ювинг. Обдастадаги сув тугаса, тўлдириб қўйиш керак. У кезларда ёш эдим, тавба деб ҳайрон бўлдим. Лекин, Аллоҳга шукр, айтилганларнинг барини адо этдим.

Яхё афанди таҳорат олган жой бор эди, менинг хонам ўша жойга туташ. Биринчи кеча ётиб ухлагандим, тақ-тақ деган товуш эшитилди. Туриб, Яхё афандининг таҳоратхонасига қарадим. Ҳеч нарса кўрмадим. Мендан олдинги имом «Ёғоч кавушнинг товушини эшитасиз, обдастадаги сув тугаганини ва сочиқ ҳўл бўлганини кўрасиз, лекин ўзларини кўролмайсиз» деганди. Айтганидек бўлди. Ҳеч кимни кўролмадим. Шу пайт соатимнинг қўнғироғи уч бор чалинди, соат уч бўлганини билдим. Ўша кундан бери соат уч бўлганида хоҳ уйда, хоҳ меҳмонда, хоҳ дала ҳовлида бўлсин, мени албатта уйғотишади. Ҳар куни шундай. Нақ соат учда «Мулла, туринг» деган овоз эшитилади. Уч марта эшитилади, тураман...»

Ундан ортиғини ўқиёлмадим, дарҳол саҳифани ёпдим. Терга ботдим. Шундоққина орқамда кимдир нафас олаётгандек сесканиб кетдим. Қўрққанимдан ўтирган жойимдан туролмадим, орқамга ўгиролмадим. Шунақаси ҳам бўлиши мумкинми? Кап-катта одам алдамагандир?..

Шунчалик қаттиқ қўрққандимки, нима қилишни билолмадим. Ўрнимдан турмасдан, қўлимни узатиб хонанинг чироғини ёқдим. Хона ёруғ бўлса қўрқмайман

деб ўйладим. Ўқиганларимга ишонгим келмади, лекин барибир рост деб қабул қилдим.

Шу кеча ухлаёлмадим, мижжа қоқмай чиқдим. Қўрқувдан ўрнимдан ҳам турмадим. Бир пайт соатга қарасам, роппароса уч. Баттар қўрқдим. Ён-веримга кўз ташладим. Столимнинг қаршисидаги деворга осилган тахтага кўзим тушди. Устида бир қанча қайд қоғозлари. Қачонлардир ёпиштирилган, кўнглимга ёққан гаплар, шеърлар, фотосуратлар... Қайд қоғозларига қараётиб бир бурчакка игна билан ёпиштириб қўйилган шеърни кўрдим. Одам нимани ўйласа, ўша билан боғлиқ нарсаларни кўради. Менда ҳам шундай бўлди.

Юнус Эмронинг шеърини қачондир ёзиб, тахтага осиб қўйган эканман. Шу пайтгача ҳеч эътиборимни тортмаганди, ҳатто унутиб юборгандим. Бироқ ҳозир, қўрқув босган бир пайтда ўша қоғоздан бошқа нарсани кўрмадим. Унда шундай ёзилган эди:

Ўлимдан нега қўрқасан?

Қўрқма! Абадий бор бўласан...

Лекин мен қўрқдим...

ИСТАНБУЛ, 1523 ЙИЛ

ЯХЁ АФАНДИ

Аллоҳ хоҳласа, бўлмайдиган ҳам бўлади.

Султон Сулаймондан ўша мактубни олганига нақ икки йил бўлди. Ҳеч ўйлаб ўтирмай, аввалдан шуни кутаётгандек, онаси Афифа хонимни ўзи билан олиб Истанбулга кўчиб келди.

Истанбул тасаввур қилганидан ҳам чиройли экан. Денгиз соҳилига чиқиб қолган марварид мисоли гўзал. Кишини ҳайратга соладиган даражада, Аллоҳни унутганга Унинг борлигини эслатадиган даражада чиройли.

Султон Сулаймон Яхёни қаттиқ қучоқлади. Бир неча йил бир-бирини кўрмаган икки туғишганлардек, султон ва фуқародек эмас, балки оға-инидек кўришишди. Ҳамма ўша куни султон Сулаймоннинг кўзлари ўзгача порлаганини кўрди. Лекин Яхёнинг кўзлари ҳар доим маҳзун. Севмагани ёхуд севинмагани учун эмас, фитрати, билганлари сабабли шундай.

Султон Сулаймон бир муддат саройда қолишларини сўради. Бироқ Яхё бу таклифни қабул қилмади.

– Саройлар султонларга ярашади, сиз рухсат беринг, биз бошқа жойда қолайлик, султоним, – деди. Султон Сулаймон мажбурламади.

Онаси Афифа хоним билан Фотиҳ мавзеси яқинидаги бир уйга жойлашдилар. Яхёнинг кўнглида ҳамон бир оташ бор, тилига чиқара олмади-ю, ичини куйдиради. Нимани излаётганини билади, бироқ излаганини топа оладими, буни билмайди.

Бир ҳафта ўтгач, султон Сулаймон Яхё афандини саройга чақирди. Яхё афанди дархол етиб борди. Кимсан, ҳукмдори жаҳон унга ўрнидан туриб пешвоз чиқди. Меҳр билан кучоқлашиб кўришишди. Сўнг юзма-юз ўтирдилар.

– Саройни кўряпсизми, оға? – деди султон. – Мен ўтирган мана шу ерда аввал отам султон Салим ўтирган, ундан аввал эса бобом Боязид, ундан аввал унинг отаси, Истанбул фотиҳи султон Муҳаммад ва ҳоказо. Хўш, улар ҳозир қаерда? Ҳеч қайсиси йўқ. Ҳаммаси қаро ер бағрида. Уларга на бу салтанатнинг фойдаси бўлди, на бойлик, на мартабанинг. Ҳеч нарса ололмасдан ўтиб кетдилар. Энди навбат менга келди, энди менинг галим...

Яхё афанди султон Сулаймоннинг кўзларига термилди. Ҳукмдор жуда тўғри гапирди. Ким бўлсанг ҳам, барибир бу дунёни ташлаб кетасан. Ўзинг билан ҳеч нарса ололмайсан, ҳеч ким бир нарса бермайди. Қандай келган бўлсанг, шундай кетасан – яланғоч ва ёлғиз.

– Ҳақсиз, султоним. Аллоҳ ҳаммаларини раҳмат қилсин. Улар кетди, энди бизнинг давримиз, энди биз вақт ўтказамиз бу дунёда, – деди ва ёдига тушган шеърни ўқиди:

*Келганлар ён-ёна келди, оламдан ўтдилар бир-бир,
Энди навбат менга келди, ёнаман айлона гир-гир...*

Ҳа, рост сўзладингиз, оғам, рост сўзладингиз.

Анчагача суҳбатлашиб ўтиришди. Аввалги вақтларни, дардларни, ҳасратларни эсга олдилар.

– Бу юк оғир, оға, – деди Сулаймон. – Сизнинг кўнглингиз менинг кўнглимдан залворлироқ. Мен ақл билан ўйласам, сиз ҳис қиласиз, биладан. Мен дарёдек жўшаман, сиз уммондек сокинсиз. Бу имтиҳон машаққатли, оға. Нафс васвасаси ҳар томонимни ўраб оляпти. Баъзан кўзимни кўр қилади, ҳақиқатни кўролмаيمان деб кўрқаман. Сиздан истагим шуки, менинг кўнглим бўлинг, менга насиҳат қилинг, йўлдан адашсам тўғри йўлга бошланг.

– Ундай деманг, султоним, мен сизга насиҳатчи эмас, биродар бўламан.

Суҳбатлашиб, дардлашиб иккисининг ҳам баҳри дили очилди. Бир маҳал султон Сулаймон:

– Оға, сизни аслида бир хайрли хабар учун чақиргандим, – деди.

– Яхшиликка бўлсин, султоним.

– Али Жамолий афандини биласиз.

– Билмаслик мумкинми? У зотни ҳамма билади. Олимларнинг чироғи, йигирма йилдан зиёдки, давлати олий усмонийнинг шайхулисломи. Бобокалонингиз султон Боязид давридан бери улуғ мартабада. У зотнинг адолатли эканини, кучли олимлигини эшитмаган киши бўлмаса керак.

– Гапларингиз тўғри, оға. У киши адолат йўли, ислом нуридан бир лаҳза ҳам узоқлашмайди. Падари бузрукворим султон Салимнинг қаҳру ғазаби машҳур эди, биласиз. Ҳузурида ҳамма қалтирарди. Али Жамолий афанди бир куни қиблагоҳим минган отнинг тизгинига ёпишиб, «Онт бўлсинки, исломга зид бир хатти-ҳаракатингизни кўрсам, сизни тахтдан тушириш ҳақида фатво

бераман!» дея олган эди. Дин ва адолатга шунчалар содиқ. Бироқ ул зот дардманд, умрининг сўнгги кунларини яшаётир. Вазифасидан озод этгим келмади, шайх Баҳоуддинзода Муҳйиддин афандини ёнига ёрдамчиликка қўйдим. Ҳозир Али Жамолий афанди кўпроқ Жонбозия мадрасасида талабаларга сабоқ бериш билан машғул. Истардимки, сиз ҳам у кишига шогирд бўлиб, илмидан фойдалансангиз.

Яҳё афандининг кўзлари чақнади. Бундай имкониятни излаб ҳам тополмаган бўларди. Насиб дегани мана шу-да! Кутилмаганда, баногоҳ йўлингдан чиқади.

– Чинданми, султоним?

– Албатта, чиндан айтяпман, оға. Тез фурсатда Али Жамолий афандининг олдига бориб, унга шогирд бўласиз. Хурсандлигидан нима дейишни билолмади Яҳё афанди, қайта-қайта шукрона келтирди, холос.

Яҳё афанди саройдан ҳаяжон билан чиқди. Қувончи ичига сиғмаяпти. Ёш боладек севинчидан нима қилишни билолмаяпти. Замонанинг энг буюк олими Али Жамолий афандига шогирд тушишдек бахтга мушарраф бўляпти, бир толиби илм учун бундан ортиқ бахт бўлиши мумкинми?..

Нима қилишни билмай анча юрди. Аё София масжиди ёнидаги пастликдан соҳилга тушди. Денгизни томоша қилмоқчи бўлдими, ўзи ҳам билмайди. Шунчаки юрди.

Соҳилга келиб, бир дарахтнинг тагига ўтирди. Атрофига кўз ташлади. Денгизни томоша қилди, мавжланган тўлқинларга қараб хаёлга толди.

«Мен мана шу улкан денгизда бир қатраман, холос. Денгиздан томчини ким ажрата оларди?.. Денгизга

караганда, ҳамма сувни кўради, томчини кўриш осон эмас. Дунё денгиздан ўзимни қандай фориф қиламан? Қандай қилиб унинг ичида ва айни пайтда ундан айро бўлишим мумкин?.. Елкамдаги юк икки ҳисса оғир. Ўзинг менга мадад бер, Аллоҳим! Мадад берки, йўлимдан адашмай, денгизда сувга қўшилиб кетмай, ҳаддимдан ошмай!»

Анчагача ўйланиб ўтирди. Кўпчиликнинг, бунча одамнинг орасида қандай яшайди?... Ўйлади-ю, чора тополмади. Ҳозир Трабзон тоғларида, кўнгли таскин топадиган хилватда, Ҳиросида бўлиб қолганида эди...

Кўзларини денгизга, узоқларга қадаб ўтирганида юзига кўланка тушди. Бошини ўнгга буриб, хайратдан донг қотди. Бўлиши мумкин эмас, қандай қилиб?.. Трабзон қайдаю, Истанбул қайда?...

– Бўлиши мумкин. Аллоҳ хоҳласа, бўлмайдиган ҳам бўлади.

– Устоз...

Яхё бошқа ҳеч нарса деёлмади, тили айланмади.

– Ҳақиқий синовинг энди бошланяпти, ўғлим. Узлатда, танҳоликда, ёлғизликда, ҳеч ким йўқлигида, инсонлардан узоқда Аллоҳни ўйламоқ ва топмоқ жуда осон. Ҳақиқий машаққат кўпчилик орасида У билан бирга бўлмоқдир. Энди ҳақиқий душманинг нафсингдир, ундан халос бўлиш учун аввало ўзингдан қутулмоғинг керак. Буни ҳам танҳоликда эмас, халойиқ орасида бажарасан. Мушкул, ниҳоятда мушкул бўлади, лекин ўрганасан. Сени бу денгиздан ҳўл қилмасдан олиб ўтадиган бирортани қидирган эдинг, ўша излаганинг Али Жамолий афанди бўлади. Унинг ўзи ҳам бундан бохабар. Шуни билгинки, сенинг бир ўйинг, бир қароринг, режанг бор бўлса, албатта, Аллоҳники ҳам бор.

Яхё афанди индамади. Гапирган тақдирда ҳам, сўзлари маъносиз қолишидан чўчиди.

– Қани, борақол! Али Жамолий афандининг ҳузурига бор, зеро, бундан кейинги синовинг қаттиқ бўлади. Аллоҳ муборак қилсин!